

С. Ј. Милојевић

Исцеление как антиномия излечению в «Житии королевы Елены» архиепископа Даниила

DOI 10.47132/1814-5574_2021_1_104

Аннотация: Антиномичность изучаемого средневекового текста происходит из того факта, что для него источником и образцом является Священное Писание. То, что современному реципиенту представляется, возможно, парадоксальным, верующему человеку представляется истинным — человеческая и Божественная природа Сына Божьего. Упомянутый элемент особенно подчеркивается в «Житии королевы Елены» Даниила Второго, где антиномичность высказывается через неожиданное соотношение между подвигом богоугодной королевы и ее страданиями через болезнь. Агиограф, после многократного приведения житийных акцентов, указывающих на целеустремленность королевы к спасению, описывает воплощение милости Божьей через болезнь как время, предоставленное для покаяния и усердного подвига. Такое соотношение, «подвиг — болезнь», вместо ожидаемого «подвиг — здоровье», в данном житии упоминается еще однажды. По выздоровлении королева Елена строит монастырь, посвященный Богородице, после чего заболевает еще хуже и умирает. Осознание таким образом посвященной жизни королеве Елене раскрывается через феномен предсказанной смерти — схематизированный элемент жития, предсказывающий будущую святость житийной героини. На основании этого агиография королевы Елены подчеркивает еще одну антиномию христианского происхождения — нельзя ставить знак равенства между излечением и исцелением, целью житийной героини является исцеление, победа жизни над смертью, а эта цель ею достигнута.

Ключевые слова: житие, королева Елена, христианское учение, антиномия, излечение, исцеление.

Об авторе: **Снежана Милоевич**

Доктор филологических наук: Сербская и сравнительная литература с теорией литературы; Древняя сербская литература. Независимый исследователь, Сербия.

E-mail: milojevicsnezana.pk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6749-9817>

Ссылка на статью: Милоевич С. Исцеление как антиномия лечению в Житии королевы Елены архиепископа Даниила // Христианское чтение. 2021. № 1. С. 104–114.

KHRISTIANSKOYE CHTENIYE
[Christian Reading]

Scientific Journal
Saint Petersburg Theological Academy
Russian Orthodox Church

No. 1

2021

Snežana J. Milojević

Physical Well-Being as an Antinomy to Spiritual Healing
in *The Life of Queen Jelena* by Archbishop Danilo

DOI 10.47132/1814-5574_2021_1_104

Abstract: The antinomy of the studied medieval text stems from the fact that for it the source and model is the Holy Scriptures. What the modern recipient sees as perhaps paradoxical, for the believing person seems to be true – the human and divine nature of the Son of God. This element is especially emphasized in Daniel II's *The Life of Queen Jelena*, where antinomy is expressed through an unexpected relationship between the feat of the godly queen and her suffering through illness. The hagiographer, after repeatedly bringing the hagiographic accents indicating the queen's determination to salvation, describes the embodiment of God's grace through illness as a time allotted for repentance and diligent deed. This relationship, "feat – illness", instead of the expected "feat – health" is mentioned once more in this life. Upon her recovery, Queen Jelena builds a monastery dedicated to the Mother of God, after which she falls even more ill and dies. Awareness of the thus dedicated life to Queen Jelena is revealed through the phenomenon of predicted death – a schematized element of living, predicting the future holiness of the hagiographic heroine. Based on this, the hagiography of Queen Jelena emphasizes another antinomy of Christian origin – one cannot equate cure and healing, the goal of the hagiographic heroine is healing, the victory of life over death, and this goal has been achieved by her.

Keywords: hagiography, Queen Jelena, Christian teaching, Archbishop Daniel II, antinomy, healing, spiritual healing.

About the author: **Snežana J. Milojević**

Doctor of Philology: Serbian and Comparative Literature with Literary Theory; early Serbian literature. Independent researcher, Serbia.

E-mail: milojevic snezana.pk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6749-9817>

Article link: Milojević S. J. Physical Well-Being as an Antinomy to Spiritual Healing in *The Life of Queen Jelena* by Archbishop Danilo. *Khristianskoye Chteniye*, 2021, no. 1, pp. 104–114.

ИСЦЕЉЕЊЕ КАО АНТИНОМИЈА ИЗЛЕЧЕЊУ У ЖИВОТУ КРАЉИЦЕ ЈЕЛЕНЕ АРХИЕПИСКОПА ДАНИЛА

Увод

Житије краљице Јелене представља значајан сегмент најобимнијег дела српске средњовековне књижевности, у науци познатијег као *Данилов зборник*¹ или *Животи краљева и архиепископа српских*. Зборник прати српски владарски континуитет и на световном и на духовном плану², а циљ архиепископа Данила био је да створи јединствену целину састављену од мањих делова — где се у следећем житију не понавља оно већ речено у претходном, већ се на речено позива³.

Како Гордон Мак Данијел указује, житије краљице Јелене је најцеловитија хагиографија овог зборника, састављена од очекиваних (шематизованих) елемената: рођење, монашки завет, добра дела, смрт и чуда [Мак Данијел, 1988, 18]. Он наглашава и то да је ово житије општег карактера, јер се држи парадигматичне, а не фактографске истине, нпр: „Од многих црквених задужбина које је основала, само је православно Градац описан, а ниједна од оних у Зети које су биле католичке и вероватно незанимљиве за Данила“ [Мак Данијел, 1988, 18]⁴.

У овом целовитом житију најочитије су и особености писаног израза архиепископа Данила, или како Димитрије Богдановић истиче, овом хагиографијом се истовремено открива и вештина књижевног поступка Данила II и духовно богатство краљице Јелене [Богдановић, 1980, 177]. У српској медијевистици је већ указано на наративни манир Данила II који се огледа у истицању страха Божијег као начина приближавања Логосу. Оваквом приповедном стратегијом направио је језичко-стилски отклон од својих претходника (аутора друге половине XIII века), који су у својим текстовима превасходно апострофирали однос љубави између Бога и његове творевине [Милојевић, 2017б, 263–270].

У вези с тим треба рећи да Данило II прати основну идеју страха Божијег — он представља квалитет који је у записима светих отаца објашњен као осећање страхопоштовања и недостојности пред величином и снагом Логоса. Псаламска фраза говори о томе да је почетак мудрости страх Божији (Пс 110:10), а у вези с тим Исак Сирин наводи:

„Человек, пока в нерадении, боится часа смертного; а когда приблизится к Богу, боится сретения суда; когда же всецело подвинется вперед, тогда любовью поглощается тот и другой страх [...] Кто достиг любви Божией, тот не желает уже снова пребывать здесь; потому что любовь сия уничтожает страх“⁵.

Memento mori — непрестано сећање на смрт произлази из чежње краљице Јелене да своје спасење пронађе вечним животом у Христу, уз јасну свест о свом греховном потенцијалу који може таква настојања осујетити. Њена брига, заправо, произлази

¹ По свом главном аутору, Данилу, архиепископу српском у периоду од 1324. до 1337. године.

² Од краља Радослава до цара Душана; од архиепископа Арсенија (другог архиепископа српског) до патријарха Јефрема.

³ Горњи навод је најчесталије мишљење у вези са *Зборником* од стране српске медијевистике. Како Ирина Шпадијер наводи — питања структуре, композиције, делова, броја аутора *Зборника* нису у потпуности разрешена. О полемици у вези с тим види: [Шпадијер, 2014, 93–94].

⁴ У вези са активносима краљице Јелене везаним за ктиторску делатност произашлу из сарадње са римокатоличком црквом, од литературе новијег датума види: [Митровић, 2015; Цветковић, Гаврић, 2015].

⁵ „Човек у немарности боји се самртног часа; у приближавању Богу страхује од Страшног суда; када се цео преда Богу, тада љубав овладава и тим и другим страховима[...] Ко је достигао љубав Божију, тај више не жели остати овде, и то зато што та љубав уништава страх“ (превод СМ) — [Исак Сирин].

из страховања да јој није остало још довољно живота на земљи како би окајала своје грехове и угодила добром Богу:

„Развијајући повест о Јелени од времена када она није више владарка, Данило ће, наравно, нагласак ставити на њен духовни живот — унутарње немире и преиспитивања, с једне, и њена богоугодна дела са друге стране“ [Шпадијер, 2014, 86].

После изласка из раја, као суштински неодољивост човеков, а у контексту основних смерница овога рада, истакнута је његова неспособност сагледавања Божије воље. Осим сазнања да је промисао Божија увек на корист човеку, појединцу измиче стварносна манифестација исте — те уколико се кроз „лекове“ које проналази у оквиру црквене заједнице и садејство Светог Духа не приближи жељеном, циљ сотириолошке природе не може бити остварен.

Сва комплексност категорија која је одређена синтагмом Божија воља, интерполирана је у наратив о првој жени која је била повод хагиографском писању о светом, данашњом терминологијом речено, наративној формулацији светог дела личности, у житије краљице Јелене. Иако овај средњовековни текст све време описује добра дела краљичина, заправо њен подвиг упућен Богу, паралелно с тим описано је и њено страдање кроз болест.

Страдање у хришћанском контексту

Богословска литература указује да проналажење узрока страдања појединца искључиво у елементима његове греховности, јесте површан поглед у хришћанску космогонију. Страдање није иманентно само онима који су еманација зла у људском облику, већ и онима чији је животни пут — пут праведника окренутог исконским вредностима.

Јован Златоусти наводи осам разлога због којих праведници страдају: да праведник не би дошао у стање гордости; да их други не би глорификовали и давали им надљудске способности; да би се истакла Божија сила која је изнад људске; да би се исказала чврста вера у Бога — вера оног који страда је и поред свих недаћа непољуљана; да би ограничени болешћу или каквом другом невољом били упућени на размишљање о васкрсењу; сећање на праведне страдалнике пружа осталима утеху; да бисмо их доживели као сличне нама, па је самим тим и њихово подражавање смислено; да бисмо разлучили кога треба сматрати блаженим, а кога несрећним (земаљска срећа може бити у сукобу са идејом о вечном животу).

Овај низ претпоставки, због којих је човеково страдање благословено вољом Божијом, завршава се претпоставком која описани однос човека праведника и Бога из конкретного трансформише у метафизичко знање: „А чиме и на који начин ти оно што ти Господ шаље бива на спасење — то не мораш испитивати, јер је сасвим могуће да то нећеш познати“ [Никчевић, 2001, 158]. Оваква претпоставка подразумева одсуство сумње у Божије свезнање — и његово промишљање (деловање) над створеним.

Човеково страдање према хришћанском учењу произлази из сукоба човекове и Божије воље, чији архитект проналазимо у *Светом писму*. О томе Јован Корнаракис детаљно говори у уводу своје књиге *Поглед из пустиње*, под насловом *Доживљај страдања према учењу Светог писма* [Корнаракис, 2014].

Као старозаветну парадигму Корнаракис наводи Аврамово страдање које у првој фази подразумева сукоб произашао из неприхватања сопствене бездетности⁶. Најекстремнији тест непољуљане вере у непогрешивост Божијег плана јесте

⁶ Бог саосећа са Аврамовом тугом и својом милошћу га у дубокој старости дарује потомством: „И Господ походи Сару, као што бјеше рекао и учини Господ Сари као што бјеше казао. Јер затрудње и роди Сара Авраму сина у старости његовој у исто врјеме кад каза Господ. И Аврам надјене име сину који му се роди, којег му роди Сара, Исак“ (1 Мој 21:1–2).

Аврамова послушност, када Бог од њега тражи жртвовање прворођеног сина Исака⁷. Бог није дозволио жртву коју је, искушавајући га, затражио Авраму, послао је анђела који је исказао вољу Господњу⁸, у вези с чим Корнаракис закључује: „Аврам кроз страдање постаје модел човека који се искушава, чисти и долази до савршенства“ [Корнаракис, 2014].

Пример Аврамовог страдања, кроз топос искушавања постојаности вере у Бога, Корнаракис сматра највишим степеном страдања у *Старом Завету*, истичући још једном сву комплексност Божије воље и човекову неспособност да је рационално објасни:

„Сва трагика страдања не лежи толико у простој противречности, колико у његовој нелогичности. Ако би пожелео Аврам не би био у стању да логично објасни ту Божију заповест [...] То јасно показује да страдање према Старом Завету само једна недокучива тајна, посебно док га човек проживљава“ [Корнаракис, 2014].

Најфреквентнији су радови теолошког карактера који у вези са овом темом расправљају о причи која описује страдње праведног Јова⁹, чије разрешење, како Сава Милин наводи, доноси сазнање да је загонетку патње немогуће на силу одгонетнути кључевима разума — „то су многи покушали, па су остали у лавиринту претпоставки. Старозаветна логика у *Књизи о Јову* даје агностички одговор по питању страдања праведника“ [Милин, 2014, 18]. Зато *Нови завет* претпоставља *Старом*, јер тек са њим проблем страдања постаје јасан и решив — решење јесте у осмишљавању, тј. у могућности давања одговора на питање зашто човек страда — не кроз тачан узрок, већ кроз објашњење сврхе и циља [Милин, 2014, 18].

У случају краљице Јелене, као што смо већ навели страдалнички пут акцензован је њеном физичком болешћу¹⁰. Неретко је људска патња исказана кроз болест и физичку бол. Иако је творац и видљивих и невидљивих ствари, Бог се не може сматрати творцем болести, патње и смрти — црквени оци су јединствени у овој тврдњи.

„Свети Василије каже: [...] ‘Бог који је створио тело, није створио болест, као што је створио душу али никако не и грех’ [...] Свети Григорије Ниски одговара: ‘Ненормалност садашњих услова људског живота не доказује да човек никада није поседовао добра (повезана са божијом сликом)’ [...] Свети Максим Исповедник истиче да ‘Бог стварајући људску природу није створио бол’ [...] Свети Јован Златоусти истиче: ‘Ако желите да сазнате у каквом је стању било наше тело када је изашло из Божијих руку, отидимо у рај и погледајмо човека којега је Бог ту пренео. Његово тело није било подложно [...] трулежности; сличан скулптури коју вадино из пећи и која блиста најживљим сјајем, он није осећао ниједну од слабости које на њему запажамо данас’“ [Ларше, 2015, 17–19].

Православна црква не негира значај медицине, јер она нема своје властито медицинско учење, већ прихвата терапеутске методе друштва у коме се налази:

⁷ „И рече му Бог: узми сада сина својега, јединца својега милога, Исака, па иди у земљу Морију и спали га на жртву тамо на брду где ћу ти казати“ (1 Мој 22:2).

⁸ „А анђеол рече: не дижи руке своје на дијете, и не чини му ништа; јер сада познах да се бојиш Бога, кад нијеси пожалио сина својега, јединца својега, мене ради“ (1 Мој 22:12).

⁹ „Проблем страдања и смрти постављан је и решаван и у Старом Завету на више места, али нигде дубље и исцрпније, као у *Књизи о Јову*. Нема ни једне књиге ни у Библији, ни у светској књижевности која би тајни страдања пришла тако просто и тако дубоко, као књига Јова. Са њом се не може мерити ни једна философија туге и жалости људске, па стајали иза њих Шопенхауер или Хартман, Данте или Гете, јер их она све далеко премаша по дубини своје проблематике“ [Артемије Радосављевић, 1993, 12].

¹⁰ Као на значајну литературу у вези са житијним карактером краљице Јелену казаћаемо на следеће референце: [Јухас Георгиевска: 1994, 2013; Томин, 2014; Трифуновић, 1976].

„Управо је православна црква преузела иницијативу за организовање лекарске професије у болничком оквиру. Црквени достојанственици су преко њих на до тада непознат начин испуњавали филантропске циљеве Цркве. Византијска болница је најјачи доказ здраве и корисне синергије православне хришћанске традиције и рационалне медицине“ [Ларше, 2015, 125].

Овакво становиште указује да су медицинска знања дар Божији и нису у супротности са хришћанским учењем, зато она потенцијално могу бити на човекову корист — али само уколико у ученом лекару и оном који се здрављу нада постоји јасна свест да свако добро од Бога долази. Сама црква има своје *лекове* онемо ко тежи сједињењу са Богом, то су свете тајне: крштења, миропомазања, исповести, причешћа, јелоосвећења:

„У духу хришћанске теологије лекови с снажна вера у Свету Тројицу, искрено покајање, као први корак ка спасењу [...] молитва као начин на који човек ступа у мистични однос с Богом [...] Лек човековом психофизичком здрављу јесте поштовање заповести (Божијих) из чега произлази нада (као лек) — нада у поновни долазак Исуса Христа и вечни живот проистекао из човековог богоугодног живота оплемењеног милосрђем и смирењем“ [Милојевић, 2019, 544].

Пут ка Богу у Животу краљице Јелене

Житије свете краљице Данила II истиче значај посвећености *лековима* у оквиру црквене екумене: „Житијем краљице Јелене доминира покајнички тон, који у духу есхатолошке антропологије претпоставља осим скрушености и чињења добрих дела, молитву и спознање сопствене грешности“ [Милојевић, 2017а, 45]. Овакав наративни ток је прејудуциран уводним делом житија — када се хагиограф маниристички позива на истину — истину парадигматичног карактера (о чему је већ било речи), наглашава да ће говорити о њеном уздржавању и подвигу (Данило II, 1988, 81).

Страдање и одрицање (подвиг Бога ради) као пут ка спасењу истакнут је, као што смо већ навели, у богословском уводу, а реченица којом житије започиње гласи: *Божанствени пут је жесток и оштар, и има тесне и пуне страдања путеве* (Данило II, 1988, 79). У даљем приповедном току евоцирање јевањелских прича усмерено је ка наводима о бескрајној милости Божијој — чудесним исцељењима, чему је супротстављено осећање ништавности пред искушењем великог и страшног појединачног суда. Пролазак кроз митарства која по хришћанском учењу чекају човекову душу после смрти, како би јој било суђено за злодела или била благословена добрих дела ради, окосница је већ поменутог страха Божијег.

Страх Божији, који је у Псалмима Давидовим описан као почетак мудрости (Пс 110:10), *када ће [Бог] заповедити антелима својима да разлуче грешнике од преаведника, разлућујући грешнике, једне у крајњу таму спремљену таволу и његовим антелима, а друге у огањ вечни, трећи ће бити полгаани мету црве који не спавају, а четврти ће бити предани грозји* (Данило II, 1988, 83), ритимично се понавља скоро на свакој страни овог житија. Самој краљици се током молитвеног обраћања Логосу приписују речи: *Прво треба да се бојим (...) да у свему чиним вољу твоју* (Данило II, 1988, 82).

У складу с тим, у низу јевањелских паралела сматрамо кључном ону о неплодној смокви¹¹ у вези са чим Теофилакт Охридски наводи: „Међутим, и сваки човек који се преда сластима земаљскога живота сличан је овој смокви, јер такав нема духовног плода да би дао Христу када огладни, већ само лишће које вене и опада као пролазна маштања овога света“ [Теофилакт Охридски, 1916]. Оваква стратегија приповедања

¹¹ „И угледавши смокву крај пута дође њој, и не нађе на њој ништа осим лишћа и рече јој: Да никад више не буде од тебе рода до вијека! И одмах усахну смоква“ (Мт 21:19; Мк 11:13; Лк 13:6–9).

о светом индиректно указује на важан корак ка прочишћењу — спознању сопствене грешности, те зато краљица Јелена моли Бога да је обдари сузном молитвом како би се од грехова очистила¹²: *Јер где су сузе, ту је и Божја милост* (Данило II, 1988, 83).

Осим јасне опередељености свим горе наведеним лековима, како би жељено усмерење ка есхатону било и остварено. Присећа се својих грехова доводећи себе у стање дубоког и искреног покајања, које узрокује непрестану молитву када жели *целим умом (...) угодити Господу* (Данило II, 1988, 79).

Хагиограф је у житију, у више наврата, потенцирао њену посвећеност људима с маргине, а посебну целину представља опис бриге о кћерима сиромашних родитеља — или школи за *убоге* девојке. Иако је прецизно одређење ове школе била дискутабилна тема међу медиевистима¹³, житије неспорно истиче високо образовање краљичино: *Познајући све књиге, била је готова да одговори свакоме ко је пита* (Данило II, 1988, 83) која се између осталог одређује кроз њен беспрекоран избор речи.

Њене речи су беспрекорне јер су ослобођење лажи и лицемерја — имају праведност и истину за циљ, а како би истакао присуство Светога Духа у свеколиком деловању житијне јунакиње, хагиограф се користи симболиком соли, имајући за извор *Посланицу Колашанима*¹⁴. У вези с тим Драгиша Бојовић наводи: „Со је Христос. Зато је његово присуство у речи израз светости“ [Бојовић, 2013, 365–366].

Архиепископ Данило у овом житију, детаљно говори и о краљичином одрицању кроз пост, али и о томе да је пост увећан посвећивањем онима којима је помоћ потребна. Наводећи примере старозаветних пророка и четрдесетодневни пост Исуса Христа у пустињи, хагиограф закључује: *Многи постом превазитоше човекову природу и удостојише се да говоре са антелима* (Данило II, 1988, 84).

Приказ краљичине свести о важности исповедања, проширена је на слику дописивања са бројним духовницима, како хагиограф наводи — имала је духовне оце у Јерусалиму, на Синају и Раити, у Светој Гори. Слала им је дарове и писма у којима је преиспитивала своју грешну страну личности, свесна значаја одуховљених посредника на путу ка светлости (Данило II, 1988, 85–86). Стреховање краљице Јелене да ли је њено деловање богоугодно успокојавају писма поменутих духовника, који јој отписују да се царство небеско достиже силом вере. На снагу вере архиепископ и хагиограф упућује и податком да је краљичино хуманитарно и образовно деловање међу ближњима има свој континуитет (Данило II, 1988, 87).

Оно што представља окосницу овог рада јесте антиномичност у односу између подвига и страдања. Да подсетимо — антиномија представља казивање двеју тврдњи, супротних с рационалне тачке гледишта, али истинитих и једнаких за веру, које треба да се узајамно потврђују као исправне. Антиномија је контрадикторна с логичке тачке гледишта, али није ирационална, па је тако, на пример, антиномична природа сина Божијег која је и божанска и људска.

¹² „Дај ми извор суза, да омијем моје душевне нечистоте“ (Данило II, 1988, 82).

¹³ „Консултујући релевантну литературу, Светлана Томин о тој активности краљице Јелене записује: „Ова, више пута цитирана реченица из *Житија краљице Јелене* тумачена је као сведочанство о постојању школе за девојке крајем тринаестог века, односно школе и сиротишта, док су га неки схватили само у смислу васпитања девојака, обучавања у пословима везаним за позив домаћице, односно као врсту домаћичке школе у којој се не помиње учење читања и писања. Постоји и мишљење да је краљица Јелена као врло образована жена у својој школи организовала учење девојака и писмености и ручном раду. Према мишљењу Смиље Марјановић — Душанић реч је, свакако, о некој врсти женске школе, делатности која је веома добро документована када је реч о аристократским круговима европског Запада. Овакве средине одликовао је наглашен аскетизам, окренутост идејама греха и покајања, посебно појава „отворених манастира“ у којима се негује васпитавање изабраних девојака, као и успон женске лаичке побожности и њој одговарајућих женских светитељских култова“ [Томин, 2014, 10–11].

¹⁴ „Реч ваша да свагда буде у благодати, сољу зачињена, да знате како треба свакоме одговорити“ (Кол 4:6).

Хришћанству антиномија није страна и проналази се у различитим сегментима хришћанског учења, што би рецепијенту савременог доба могло зазвучати парадоксално. У вези с тим Димитрије Богдановић наводи:

„Парадокс ствара стање психолошког удара, којим се разара уобичајеност, руши свет баналних, позитивних категорија, и отвара пут не само ка другом и другачијем него и ка обрнутом свету, прави свет је тада пред нама, као у огледалу, као у загонци, нејасан, али ипак видљив и присутан, наслућен довољно да се за њим може жудети, да се њим може успоставити жив, активан, емотивни однос“ [Богдановић, 1980, 132].

Када говори о правом животу, Богдановић свакако мисли на вечни живот, а у таквом контексту, данашњим језиком речено дихотомије су заправо антиномије. По хришћанском учењу душа и тело нису супротстављени, већ је човек јединствен по томе што се састоји од душе и тела, а оба дела човекове целовитости требало би да буду у сагласју, јер је тело храм Духа Светога (1 Кор 6:20). Смрт у хришћанству јесте добра вест, јер раздвајање од овоземаљског не означава коначност човековог постојања, већ је истовремено иницијација потенцијалног васкрсења: „А Бог није Бог мртвих него Бог живих, јер су њему сви живи“ (Лк 20:38) и сл.

О бројним антиномијама које су садржане у хришћанском учењу могао би се написати засебна студија; иако данашњем човеку представљају парадокс, јасан је њихов узрочно-последичан низ у Божијем свезнању. У овом тренутку ћемо се вратити кључној антиномији за овај рад, а то је антиномичност између излечења и исцељења. Имајући на уму хришћанско учење, требало би направити дистинкцију између научног (световног) и хришћанског (духовног) поимања ове две константе (болести и здравља), као и разлику између световног и духовног поимања излечења. Почећемо од суштинске разлике између значења речи излечење и исцељење:

„Излечење је враћање оболелог организма у стање физиолошког или нормалног функционисања и побољшања квалитета живота, али ипак привременог одлагања смрти. А исцељење, како сама реч каже — остварење унутарње психофизичке целовитости, али и остварење пуноте кроз љубавну заједницу с Богом и ближњима, што јесте православно поимање личности. Из овога проистиче да је крајњи циљ исцељења победа над смрћу. Св. Јован Дамаскин каже: ‘Јер откад је Саможивот умро и васкрсао, они који су са надом у васкрсење и вером у Њега уснули не називамо мртвима’ [Стаменковић, 2004, 360].

Иако сваки појединац мучен пошастима болести тежи ка свом телесном здрављу, потребно је истаћи да је погрешно доживљавати Божији удео у оздрављењу човеково као допуну медицинском лечењу, или мистички процес исцељења тек као остварење земаљског циља — победу болести за које лекари у болницама немају лекове. Погрешно је из разлога што је неусклађено са базичним полазиштем хришћанског учења које за циљ нема привођење појединца површном и тренутном добру, већ исцељење у овом контексту јесте пут спасења, вечног живота (вечног здравља)¹⁵.

Свети оци упућују да се животни пут појединца кроз страдање, од првог до последњег тренутка, сматра заинтересованошћу Божијом за његово спасење, па у вези с тим Исак Сириј наводи: „Сваки човек о коме се Господ посебно брине препознаје се по страдањима која му се непрестано шаљу“ [Никчевић, 2001, 134]. У складу с тим су и наводи из *Живота краљице Јелене* архиепископа Данила. Пре него укаже на први опис болести милостиве, умне, медоречиве, племените и снажне краљице, архиепископ Данило наводи:

¹⁵ Опширније о томе: [Милојевић, 2019, 539–543].

Бог богат у милости због неисказане доброте увек бринући за род људски и хотећи свакога упутити у покајање, тако није превидео ни молби ни толика подвига ове блажене, и после овога павши у велику болест, поче веома боловати (Данило II, 1988, 84).

Људски део личности краљице Јелене потенциран је молитвом у којој моли Господа да је спаси очајања (стања које се може описати као смрт пре смрти) и унесе радост у њено срце, позивајући се на речи које приписује цару Соломону: *За весеље не приања скрб, од лика праведних одбеже печал и уздах*¹⁶. До таквог душевног стања природно може довести наведена антиномија — неусклађеност између величине подвига и количине страдања (недостатак адекватне награде за велики труд контекстуализован овоземаљским категоријама). Свест о непогрешивости Божијег плана подстиче духовно напредовање богопокорне краљице кроз молитву, пост и покајање, причест, израженију свест о својој ништавности пред Богом и ревноснију посвећеност милосрђу.

После првопоменуће болести и молитве Богу да јој подари здравље, краљица Јелена је, по враћању од Бога измољеног физичког здравља, лични подвиг тежње ка Савршенству исказала изградњом манастира посвећеног Богородици. Овај подвиг раван онима који су чинили и први Немањићи, не доноси јој здравље у световном значењу те речи. Она поново оболева:

Ова христољубива Јелена паде у љуту болест и поче боловати напрасном болешћу. И била је у великом страху и ужасу, и сетивши се у свом уму, паде ничице на земљу и лежаше као мртва, великом тугом бола плачући [...] Призвавши христољубива једног монаха својих, најчаснијег старца по имену Јова, и из његове руке прими монашки образ у цркви света Николе, у славном граду Скадру. И у том великом антелском образу би названа монахиња Јелена (Данило II, 1988, 98).

Своје дане, искушаване телесним страдањем од болести и монашким добровољним страдањем, проводи у молитви и страху сотириолошког карактера. Њен молитвени пут ка Господу доноси јој још један лековити елемент о коме смо говорили у уводном делу — наду у поновни долазак Сина Божијег. У чему је Божији благослов богобојажљивој краљици која не достиже телесно здравље? Наводи антиномичног карактера из претходног дела рада и сазнање да се између излечења и исцељења не може ставити знак једнакости, указују нам да благослов треба тражити у просторима тежње ка есхатону, а не тежње ка земаљској добробити.

Данило Други је на примеру краљице Јелене детаљно објаснио топос најављене смрти, одлучујући да ово предсказање краљичине светости опише као глас који умирући праведник чује. У овом случају сусрећемо се са двоструком најављеношћу — краљица Јелена предосећа (интуиција је такође врста Божијег дара коју појединац добија у оквиру стварносних манифестација које показују блискост појединца с Богом) да ће ускоро чути глас који јој говори: *О душо окајана, о душо грехољубива, ево се сврши живот твој у овом веку и поћи ћеш мету друге људе* (Данило II, 1988, 98).

Сходно тежњи хагиографа да прикаже достигнути душевни мир богобојажљиве краљице, овај податак, за разлику од претходних, изречен је без катаризичне динамике молитвеног патоса и афектиране скромности (самокритичности) јунакиње истанчаног духа: *Пребивајући ова блажена Јелена у царском двору своје, месту званом Брњацима, поче боловати јаче и разуме да доте дан смрти њезине* (Данило II, 1988, 89).

Закључак

Краљица Јелена је својим богоугодним животом и даром сузне молитве, коју је од Бога измолила, била на путу прочишћења, потезући за свим духовним лековима

¹⁶ Приређивач овог издања наводи као паралелу оваквом наводу: (Приче 14:13) као и (Иса 35:10).

у име свог целокупног здравља. Њене одлуке мотивисане су разишљањима о судњем дану и непрестаном бригом да у свом подвигу није окаснила.

Описивање Јелениног страдања кроз болест садржи јеванђелски елемент утројавања — можемо пратити градацијски низ страховања јунакиње житија над сопственом греховношћу у три фазе: од поменутих првих молитви изазваних страхом од страшног суда, преко благородног подвига посвећеног своме окружењу, истовремено ради општег и личног (духовног) добра, до треће фазе када она већ духовно узрасла, носећи анђеоско (монашко) обличје, добија благодат најављене смрти и схвата да је дошао тренутак када ће у Богу уснути.

У вези са овим треба истаћи да поменути страх од дана смртнога разлучења није мотивисан овоземаљским мотивима, већ сотириолошким, те је сходно томе, препознавши тренутак после кога ће, ослобођена терета греховног узенети се до Бога, она с миром прихвата чињеницу близине смрти. Житије Свете краљице архиепископа Данила осим антиномије у односу подвига и страдања (што је подвиг већи, веће је и страдање, у овом случају кроз болест) апострофира још једну антиномију хришћанског порекла — не може се ставити знак једнакости између излечења и исцељења, циљ житијне јунакиње је исцељење, победа живота над смрћу, а тај циљ је остварен.

Источници и литература

Источници

1. Данило II (1988) — Данило II. Животи краљева и архиепископа српских, Службе. Београд, 1988.
2. Свето писмо (1950) — *Свето писмо*. Савет Библијских друштава: Њујорк–Лондон. 1950.
3. Свето писмо (2008) — *Нови завет*. Ваљево: Глас цркве. 2008.

Литература

4. Артемије Радосављевић (1993) — *Артемије Радосављевић*. Тајна и смисао страдања у православној теологији // Свети кнез Лазар. 1993. № 3. С. 11–26.
5. Богдановић (1980) — *Димитрије Б*. Историја старе српске књижевности. Београд, 1980.
6. Бојовић (2013) — *Бојовић, Д*. Мисао старих српских писаца о свештеном језику и божанској речи // Теолонгвистичка проучавања словенских језика / Ред. Ј. Грковић Мејџор, К. Кончаревић. Београд: САНУ, одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, 2013. С. 357–367.
7. Исак Сириј — *Исак Сириј*. Енциклопедија. Ру. URL: Ру. <https://azbyka.ru/strax-bozhij>. (дата обраћања: 12.01.2021).
8. Јухас Георгиевска (1994) — *Јухас Георгиевска Љ*. Житије краљице Јелене од архиепископа Данила II // Књижевност и језик. 1994. № 3-4. С. 11–30.
9. Јухас Георгиевска (2013) — *Јухас Георгиевска Љ*. Житије краљице Јелене од архиепископа Данила II // Семинар српског језика, књижевности и културе. 2013. С. 27–39.
10. Корнаракис (2014) — *Корнаракис, Ј*. Доживљај страдања према учењу светог писма. URL: <https://vdocuments.mx/jovan-kornarakis-stradanje-po-svetom-pismu.html> (дата обраћања: 13.01.2021).
11. Ларше (2015) — *Ларше, Ж. К*. Теологија болести. Београд, Ниш, 2015.
12. Ларше (2017) — *Ларше, Ж. К*. Лечење духовних болести. Београд, Ниш, 2017.
13. Мак Данијел (1988) — *Мак Данијел Г*. Данило Други // Животи краљева и архиепископа српских. Службе. Београд, 1988. С. 9–24.
14. Милин (2014) — *Милин, С*. Појам страдања у делима Светог Николаја Жичког. Београд, 2014.

15. Милојевић (2017а) — *Милојевић, С.* Од премудрих чула, олгеди о старој српској књижевности. Ниш, 2017.
16. Милојевић (2017б) — *Милојевић, С.* Функција анђела у опису страдања и смрти код Данила Другог и Даниловог Ученика // Зборник радова Филозофског факултета, Универзитет у Приштини. 2017. № 4. С. 257–280.
17. Милојевић (2019) — *Милојевић, С.* Болест и исцељење у житијима посвећеним Свето-ме Сави // Црквене студије. 2019. № 16/1. С. 531–551.
18. Митровић (2015) — *Митровић, К.* Краљица Јелена и бенедиктанске традиције у Приморју // Јелена — краљица, монахиња, светитељка / Ред. К. Митровић. Манастир Градац. С. 65–79.
19. Никчевић (2001) — *Никчевић Р.* (Ред). Страдање Христово и страдање цркве (Св. Теофан Затворник, Преп. Амвросије Оптински, Преп. Силуан Светогорац, Св. Владимир Кијевски). Цетиње, 2001.
20. Стаменковић (2004) — *Стаменковић Д.* Излечење и исцељење // Црквене студије. 2004. № 1. С. 359–362.
21. Теофилакт Охридски (2016) — *Теофилакт Охридски.* Тумачење Светог еванђеља по Матеју. URL: <https://svetosavlje.org/tumacenja-svetog-evandjelja-po-mateju/4/> (дата обрачења: 12.01.2021).
22. Томин (2014) — *Томин, С.* Српска краљица Јелена владарка и монахиња. Нови Сад, 2014.
23. Трифуновић (1976) — *Трифуновић, Ђ.* Проза архиепископа Данила II. Београд, 1976.
24. Цветковић, Гаврић (2015) — *Цветковић, Б. Гаврић, Г.* Краљица Јелена и фрањевци // Јелена — краљица, монахиња, светитељка / Ред. К. Митровић. Манастир Градац. С. 119–138.
25. Шпадијер (2014) — *Шпадијер И.* Светогорска баштина. Београд, 2014.